

Komu je jezik majka, a komu maćeha?

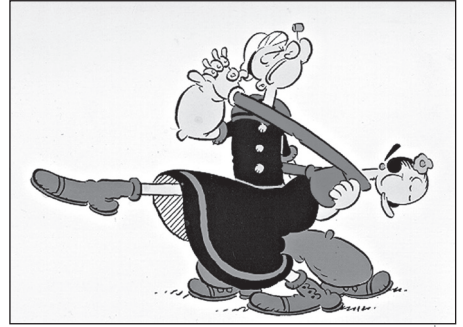
Rodni je identitet uvriježen odnos prema rodnoj pripadnosti i jedan je od važnijih identiteta u svakome društvu. Temeljni odnos *muškarac – žena* proizlazi već iz društvenoga odnosa prema određenju primarno biološke kategorije kakvom se smatra spol, dok je rod sociološki i kulturni pojam i obuhvaća društvene aspekte spola. Ustaljeno mišljenje (i predrasude) o tome što mogu muškarci, a što žene, ne postoji samo u našem društvu iako nas ovom prigodom zanima upravo pitanje kakvi su hrvatski stereotipi u odnosima *muškarac – žena, otac – majka i maćeha – očuh* i usto – pridaje li se veća društvena važnost muškarcima ili ženama. Možda se u ovakvome članku ne može detaljno odgovoriti na ta pitanja, ali iz jezika svakako možemo iščitati temeljne stavove i mentalne slike o rodnim stereotipima iznikle iz tradicije. Stereotipizacija *muško – žensko* počinje s poimanjem roda i spola u području socijalne psihologije, ali već u definiciji nadilazi socijalni i psihološki okvir.

Opće je poznato, kako smo spomenuli, da se spol u osnovi definira kao biološka kategorija i odnosi se na anatomsku i psihičku obilježja koja čine muškarca i ženu, a rod kao društvena kategorija, odnosno koncept roda odnosi se na društvene, naučene i stereotipizirane razlike između žena i muškaraca, s varijacijama unutar jednoga društva i kulture i između različitih društava i kultura.

.....
 Kolokacije oprimjeruju mišljenje da su za ženu prestižne karakteristike ljepota (izgled), nježnost (izgled i karakterna osobina) te krhka građa, odnosno tjelesna im je snaga smanjena u odnosu na snagu muškarca, a za muškarca su prestižne osobine tjelesna nadmoć i snaga. Na temelju tih rodnih oznaka dalje se razvijaju rodne uloge, poslovi se dijele na muške i ženske, razlikuje se uloga muškarca i žene u obitelji.
 .....

Međutim, i spol je podložan društvenim interpretacijama, odnosno kulturno je uvjetovan. Granica spola kao biološke kategorije pomaknuta je u društvenu kategoriju jezičnim kolokacijama, npr. *ljepši spol, nježniji spol* i *slabiji spol* (žene) te *jači spol* (muškarci). Kolokacije oprimjeruju mišljenje da su za ženu prestižne karakteristike ljepota (izgled), nježnost (izgled i karakterna osobina) te krhka građa, odnosno tjelesna im je snaga smanjena u odnosu na snagu muškarca, a za muškarca su prestižne osobine tjelesna nadmoć i snaga. Na temelju tih rodnih oznaka dalje se razvijaju rodne uloge, poslovi se dijele na muške i ženske, razlikuje se uloga muškarca i žene u obitelji.

Stručnjaci koji se bave rodnim ulogama i aktivisti stereotipiziranima smatraju već same definicije riječi *muškarac* i *žena*. Tako je muškarac u rječnicima najčešće opisan kao ‘muška osoba; osoba muškoga spola’, a u definiciji žene pod prvim se značenjem najčešće navodi ‘ljudsko biće po spolu suprotno muškarcu, koje može rađati djecu i preuzeti glavnu brigu za uzgoj i odgoj djece’. Takve se definicije u rodnim teorijama smatraju diskriminirajućima jer se jedan osnovni pojam, u ovome slučaju *žena*, definira kao „otklon” od drugoga pojma koji je definiran temeljno te postavljen kao nadređen. U (pro)feminističkim se radovima, primjerice, ističe kako je diskriminacija žena usađena u patrijarhalnu kulturu u kojoj živimo te da jezik podržava takvu diskriminaciju i reproducira stereotipno mišljenje u različitim medijima – od onih javnih do školskih udžbenika, rječnika i leksikona. Točno je da patrijarhalni odnos prema ženama ima duboke korijene; ako bismo ih htjeli sustavno proučiti, počeli bismo od rodnih uloga za koje bi nam oprimjerenje bile biblijske starozavjetne izreke koje su u narodu preuzete kao poslovice, a odražavaju sukus muško-ženskih uloga svedenih zapravo na podložnu ulogu žena u (tadašnjoj) društvenoj zajednici. Tako su u narodu zabilježene poslovice: *Muš je glava, a žena je trava.*, *Boj se najprije Boga pa muža.*, *Momka ženi kad hoćeš, a kćer udaj kad možeš.*, *Svaka rana, samo ne rana srca! I svaka opačina, samo ne opačina ženina.*, *Ženskoj rđi granice nema*. Ipak, u novijim se rječnicima nalaze i drukčije (neutralne) definicije, pa je muškarac: ‘odrasla osoba muškoga spola’, a žena: ‘odrasla osoba ženskoga spola’.

Stereotipni su i pridjevi – *muškobanjast* i *ženskast*, u jeziku imamo i *muškaraču* i *muškobanju* te *tetku* ili *tetkicu*, a pogodite sami koje se od tih riječi odnose na muškarce, a koje na žene i zašto.

Ni maćehe nisu dobro prošle. Opće je značenje riječi *maćeha* ‘očeva žena njegovoj djeci iz prethodnih brakova’, a riječi *očuh* ‘majčin muž njezinoj djeci iz prethodnih brakova’.

Nama je pak iz narodne književnosti i beletristike dobro znana kolokacija *zla maćeha*, a s njom se susreću i djeca u vrlo ranoj dobi jer su najpoznatije zle maćehe – ona Pepeljuginina i ona Snjeguljičina – opisane u vjerojatno najpoznatijoj inačici istoimenih bajka, onoj iz pera braće Grimm. Da maćeha ima stereotipno negativno značenje, pokazuje i izreka: *Biti komu majka, a komu maćeha*. Jezik bilježi i pridjev *maćehinski* u značenju ‘koji je poput maćehe, koji je svojstven maćehi: loš, zao, nepravedan, nemilosrdan, nemio’ te prilog

.....
Muš je glava, a žena je trava.,
Boj se najprije Boga pa muža.,
Momka ženi kad hoćeš, a kćer udaj
kad možeš., *Svaka rana, samo ne*
rana srca! I svaka opačina, samo
ne opačina ženina., *Ženskoj rđi*
granice nema.
 .....

mačehinski u značenju ‘na mačehinski način, poput maćehe, nepravedno, nemilosrdno, nemilo’. Nemamo pridjev i prilog *očubinski*, ali to ne znači da je svaki očuh ujedno i dobar u roditeljskoj ulozi, kao što ni svaka maćeha nije zla prema muževnoj djeci. S druge strane, imenica *majka* temelj je mnogih poznatih frazema, poslovice i sintagma, pa od najranijih školskih dana pamtimo da je učenje ili ponavljanje naučenoga – *majka mudrosti*, odnosno temelj i začetak znanja. Roditelji, otac i majka, jednako su važni. U prenesenu značenju majka je ono od čega što potječe: *majka zemlja*, *majka priroda*, a otac je i pokretač, tvorac ili začetnik, npr. *otac nacije*.

Pojam *majke* u temelju je mnogih poznatih frazema, poslovice i sintagma, pa od najranijih školskih dana pamtimo da je učenje ili ponavljanje naučenoga – *majka mudrosti*, odnosno temelj i začetak znanja.

Usto, *slabiji spol* nije uvijek slab u jeziku, imenica *slabić* zapravo je muškoga roda, a može se pripisati obama spolovima. Tradicionalni odgovor na pitanje – tko radi i zarađuje, a tko ostaje kod kuće – nazire se u činjenici da smo od oca i djeda naslijedili *očevinu* i *djedovinu*, a od majke/matere, među ostalim, *materinski jezik*, idiom što ga dijete stječe u najranijoj dobi bez svjesnoga učenja. Zanimljivo bi bilo razmisliti i o tome tko se udaje, a tko ženi. Tako se barem nekoliko imenica uvuklo i u poznata prezimena tipa Domazet ili Pripuz, etimologijom povezana s društvenom činjenicom

izvrgavanja izrugivanju muškarca koji se priženio i naselio na tuđe jer se nakon vjenčanja doselio u rodnu kuću svoje supruge. U nekim dijelovima Hrvatske pripuz ili domazet mogao je tako gospodariti imanjem kao da je njegovo, ali ga nije mogao založiti ni prodati bez ženine suglasnosti.

Jesu li uopćeni stavovi o tipičnim osobinama muškaraca i žena deskriptivni ili preskriptivni? Odnosno, opisujemo li ono što imamo ili propisujemo ono što želimo i kako smatramo da treba biti? Jesu li žene uvijek nježne, a muškarci agresivni, precjenjujemo li ili podcjenjujemo jedne ili druge? U osnovi stereotipa ipak se krije zrno istine, ali uopćavanje rodni razlika u crno-bijele odnose na kraju je uvijek daleko od stvarnoga ponašanja pripadnika muškoga i ženskoga spola.

Kad (ili ako) želimo odmak od te tradicijske slike (npr. u mišljenju da su žene lošiji vozači ili da se muškarci slabije snalaze s malom djecom), mijenjamo ponašanje, a time (s vremenom i u konačnici) i sadržaj rodni stereotipa. Uostalom, Međunarodni dan žena slavi se 8. ožujka, to svi znamo, no ako dosad nismo znali, ni muškarci nisu zapostavljeni, pa se u mnogim zemljama slavi i Međunarodni dan muškaraca, kojim se, među ostalim, promiče i poboljšavanje rodni odnosa i spolne ravnopravnosti te isticanje pozitivni muških uzora. Zna li kojega dana slavimo Međunarodni dan muškaraca ili je to manje važno?